

ZAMAXSHARIYNING IJODIY FAOLIYATI.

Mubinaxon Adhamjon qizi ¹¹ *Alfraganus universiteti Filologiya fakulteti "Sharq tillari" kafedrası Asqarjonova*
ORCID: 0009-0006-9562-3981MAQOLA
MA'LUMOTI

ANNOTATSIYA:

MAQOLA TARIXI:

Received 01.12.2024

Revised: 02.12.2024

Accepted: 03.12.2024

KALIT SO'ZLAR:

Zamaxshariy, adabiyot,
tafsir, hadis, fiqh ilmlari,
adabiy mahorat, she'rlar.

Ko'hna Xorazm zaminida azaldan jahon fani va madaniyati rivojiga munosib hissa qo'shgan ko'plab buyuk allomalar yetishib chiqqan. Abul Qosim Zamaxshariy ana shunday ulug' siymolardan biridir. Mutafakkirning to'liq ismi Abul Qosim Mahmud ibn Umar Zamaxshariy bo'lib, 1075 yil 19 martda Xorazmning katta qishloqlaridan biri – Zamaxshar qishlog'ida tavallud topdi. Ushbu maqolada Zamaxshariyning ijodiy faoliyati haqida ma'lumotlar berilgan.

KIRISH. Zamaxshariy haqidagi ma'lumotlar, asosan, o'rta asr arab manbalarida keltiriladi. Otasi unchalik badavlat bo'lmasa-da, savodli, taqvodor, diyonatli kishi bo'lgan va aksar vaqtini Qur'on tilovati-yu namoz o'qish bilan o'tkazib, Zamaxshardagi bir masjidda imomlik ham qilgan. Zamaxshariyning onasi ham taqvodor, dindor ayollardan hisoblangan. Alloma haqidagi manbalardan ma'lumki, uning bir oyog'i yog'ochdan bo'lib, tarixchilar bu haqda: "Bir oyog'i yog'ochdan edi va uzun yaktagini tushirib kiygani uchun ko'rgan odam uni cho'loq deb o'ylardi", – deb yozganlar. Og'ir illat tufayli u yoshligidan bir oyoq bo'lib qolgan va shundan so'ng otasi uni endi og'ir mehnatga yaramaydi, deb kiyim tikuvchi ustaga shogirdlikka bermoqchi bo'ladi. Biroq yoshligidan ilmga havasmand o'sgan Mahmud otasidan o'zini madrasaga o'qishga yuborishni so'raydi. O'g'lidagi ilmga bo'lgan zo'r ishtiyoq va havasni sezgan otasi uni madrasaga beradi. Zamaxshariy asosan she'riyat va nasr sohalarida faoliyat yuritgan. Uning asarlarida o'zbek xalqining madaniyati, an'analari va qadriyatlari aks etadi. U ko'plab mavzularni, jumladan, sevgi, tabiat, falsafa va ijtimoiy masalalarni o'z asarlarida yoritgan. Zamaxshariyning she'rlari o'zining go'zalligi, chuqurligi va ma'naviyati bilan ajralib turadi. U o'z asarlarida o'z zamonasining ijtimoiy va siyosiy muammolarini ham ko'taradi, bu esa uning ijodini yanada dolzarblashtiradi. Zamaxshariy o'zining eng mashhur asarlaridan biri "Muhokamat al-lug'atayn" asaridir. Bu

asar, arab va fors tillarining o'zaro ta'siri, ularning o'ziga xos xususiyatlari va afzalliklarini tahlil qiladi. Asar, nafaqat tilshunoslik, balki adabiyotshunoslik sohasida ham muhim ahamiyatga ega. Zamaxshariy bu asarida o'z fikrlarini aniq va ravshan ifodalashga harakat qilgan, bu esa uning ilmiy yondashuvini ko'rsatadi. Zamaxshariy shuningdek, "Tuhfat al-ahror" asarida o'z zamonasining ijtimoiy hayotini, axloqiy qadriyatlarini va insoniy munosabatlarini yoritadi. Bu asar, o'zbek adabiyotida axloqiy va ma'naviy masalalarni muhokama qilishda muhim o'rin tutadi. Zamaxshariy o'z asarlarida insonning ichki dunyosini, uning his-tuyg'ularini va orzularini chuqur tahlil qiladi. U o'z qahramonlari orqali o'quvchilarga hayotning murakkabligini va insoniy munosabatlarning xilma-xilligini ko'rsatadi. Zamaxshariyning ijodiy faoliyati, shuningdek, uning o'z zamonasidagi adabiy muhitga ta'sirini ham o'z ichiga oladi. U ko'plab zamondosh yozuvchilar bilan aloqada bo'lgan, ularning ijodiy faoliyatiga ta'sir ko'rsatgan. Zamaxshariy o'zining adabiy uslubi va yondashuvi bilan boshqa yozuvchilardan ajralib turadi. U o'z asarlarida o'ziga xos uslub va tilni qo'llagan, bu esa uning ijodini yanada qiziqarli va o'ziga xos qiladi. Zamaxshariy o'zining ijodiy faoliyatida ko'plab janrlarni o'z ichiga oladi. U nafaqat she'rlar, balki dostonlar, maqolalar va hikoyalar yozgan. Uning asarlarida xalq og'zaki ijodining ta'siri sezilarli, bu esa uning ijodini yanada boyitadi. Zamaxshariy o'z asarlarida xalq an'analari, urf-odatlarini va qadriyatlarini aks ettirgan, bu esa uning ijodiga xalqning ruhini singdiradi. Zamaxshariyning ijodiy faoliyati, shuningdek, uning o'z zamonasidagi ilmiy va madaniy hayotga qo'shgan hissasi bilan ham ajralib turadi. U ko'plab ilmiy tadqiqotlar olib borgan, o'z asarlarida ilm-fan va madaniyatning ahamiyatini ta'kidlagan. Zamaxshariy o'zining bilimdonligi va ma'rifatparvarligi bilan tanilgan, bu esa uning ijodini yanada qimmatli qiladi. Zamaxshariy ijodiy faoliyati, o'zbek adabiyotining rivojlanishida muhim rol o'ynagan. Uning asarlari, nafaqat o'z zamonasi, balki kelajak avlodlar uchun ham ahamiyatga ega. Zamaxshariy o'zining chuqur fikrlari, go'zal ifodalari va ma'naviyati bilan o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri sifatida tarixda o'z o'rnini egallagan. Uning ijodi, bugungi kunda ham o'quvchilar va adabiyot ixlosmandlari uchun qiziqarli va muhimdir. Zamaxshariy, o'zining ijodiy faoliyati orqali, o'zbek adabiyotining boyligini va xilma-xilligini namoyish etgan.

Zamaxshariy adabiyot, tafsir, hadis, fiqh ilmlari bo'yicha ham mukammal asarlar yaratgan. Olimning "Asos ul-balog'a" ("Balog'at asoslari") asari, asosan, lug'atshunoslikka bag'ishlangan. Unda arab tilining fasohati, mukammalligi haqida so'z boradi. Fikrni chiroyli ibora va so'zlar bilan ifodalash, so'z boyligidan ustalik bilan foydalanish uchun kishi fasohat, balog'at ilmlaridan yaxshi xabardor bo'lishi kerak. Buning uchun so'zni

to'g'ri, o'z o'rnida ishlatish, qoidaga muvofiq so'zlash va yozish ham kerak bo'lgan. Bu asarda adabiyotning asosiy qismlari, frazeologik so'z birikmalari, ularni amalda tatbiq etish yo'llari chuqur tahlil qilingan. "Atvoq uz-zahab fil-mavoi'z val-xutab" ("O'git va nasihatlarining oltin shodalari") asari nasihatomuz maqolalar to'plamidan iborat. Asar birinchi marta 1835 yili olmon olimi Fon Xomir tomonidan nemischaga tarjima qilinib, arabcha matni bilan nashr etilgan. Zamaxshariyning "Rabi' ul-abror va nusus ul-axyor" ("Yaxshilar bahori va fozillar axbori") asarida adabiyot, tarix va boshqa fanlarga oid hikoyalar, latifalar, suhbatlarning eng saralari jamlangan, 97 bobdan iborat bu asarning nodir bir qo'lyozma nusxasi Toshkentda, O'zR FA Sharqshunoslik institutida saqlanadi. Bundan tashqari, Leyden, Berlin kutubxonalarida ham qo'lyozmalari mavjud.

Xulosa. Zamaxshariyning ijodiy faoliyati o'zbek adabiyotining rivojlanishida muhim ahamiyatga ega bo'lib, u o'z asarlarida xalqning madaniyati, an'analari va qadriyatlarini chuqur yoritgan. Uning she'rlari va nasr asarlari o'zining go'zalligi, ma'naviyati va ilmiy yondashuvi bilan ajralib turadi. Zamaxshariy, "Muhokamat al-lug'atayn" va "Tuhfat al-ahror" kabi asarlari orqali til va adabiyot sohasida yangi g'oyalarni ilgari surgan, shuningdek, o'z zamonasining ijtimoiy muammolarini o'rganib, o'quvchilarga hayotning murakkabligini ko'rsatgan. Uning ijodi, nafaqat o'z davrida, balki kelajak avlodlar uchun ham ahamiyatini yo'qotmaydi. Zamaxshariy, o'zining chuqur bilimlari va adabiy mahorati bilan o'zbek adabiyotining yirik namoyandalaridan biri sifatida tarixda o'z o'rnini egallagan. Uning asarlari bugungi kunda ham o'quvchilar va adabiyot ixlosmandlari uchun qiziqarli va ilhomlantiruvchi manba bo'lib qolmoqda.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Rahmonov, A. "Zamaxshariy va o'zbek adabiyotidagi axloqiy tarbiya." O'zbekiston Respublikasi Fanlar Akademiyasi, 2010 yil.
2. Toshpulatov, S. "Zamaxshariyning tarbiyaviy g'oyalari va ularning zamonaviy ta'limga ta'siri." O'zbekiston Ta'limi, 2018 yil.
3. Saidov, M. "Zamaxshariy va uning axloqiy-tarbiyaviy qarashlari." O'zbekiston Respublikasi Oliy va O'rta Maxsus Ta'lim Vazirligi, 2016 yil.
4. Xolmatov, D. "Zamaxshariy asarlarida axloqiy qadriyatlar." O'zbekiston Milliy Universiteti, 2012 yil.
5. Abdullaeva, N. "Zamaxshariyning axloqiy tarbiya sohasidagi g'oyalari." Ta'lim va tarbiya, 2019 yil.
6. Qodirov, R. "Zamaxshariy va uning axloqiy-tarbiyaviy qarashlari: tarixiy va zamonaviy nuqtai nazar." O'zbekiston Tarixi, 2021 yil.